

Bij de presentatie van *De Moderne Devotie* op zaterdag 6 oktober 2018 te Windesheim

Charles Caspers

In het zogenoemde *Speculum exemplorum*, een bundel mirakelverhalen die is samengesteld in de kring van de Moderne Devotie, lezen we dat Thomas van Kempen als jongeling, levend in de broedergemeenschap te Deventer onder leiding van Florens Radewijns, dagelijks bij het begin van het getijdengebed eerst tot Maria placht te bidden. Geleidelijk aan liet hij deze goede gewoonte echter verslappen tot er niets meer van over was gebleven. Toen kreeg hij op een nacht een visioen. In de tuin van het Meester Florenshuis luisterden hij en zijn klasgenoten naar de preek. Plots zag hij uit de wolken in de hemel de heerseres van de wereld neerdalen. Gekleed in een stralend gewaad betrad zij de tuin met een verheerlijkt gelaat. Maria omarmde één voor één Thomas' medebroeders, maar hijzelf werd overgeslagen. Hij was de laatste tot wie zij zich wendde, maar voor hem was er geen knuffel. Zij keek hem streng aan en zei: 'jij hebt mij verwaarloosd, en verwacht je nu ook omhelsd te worden terwijl je juist een standje verdient?' Met een verdrietig gezicht wendde zij zich van hem af. Thomas beterde zijn leven door weer dagelijks tot Maria te bidden en deed dat tot het einde van zijn lange leven.¹

De late middeleeuwen hebben ons talrijke mirakelverhalen overgeleverd, dit ene heb ik gekozen omdat het over Thomas van Kempen en Maria gaat. Dat vind ik passen bij de gelegenheid van vandaag, ten dele omdat het morgen, zondag 7 oktober, het feest van Onze Lieve Vrouw van de Rozenkrans is, maar vooral omdat het iets verrassends heeft. Veel mensen associëren Thomas met de *Navolging van Christus*, een streng boek, waarin Maria niet eens voorkomt. Haar verschijning geeft een zeker *Verfremdungseffekt*, omdat we nu onverwachts deze beroemde moderne devoot leren kennen als een fervent Maria vereerder. Ik heb het verhaaltje gekozen als een opmaat naar het boek dat vandaag zal verschijnen, écht zal verschijnen, een boek vol verrassingen.

Enkele jaren geleden vatten Bert de Vries, toenmalig directeur van Historisch Centrum Overijssel (HCO), en ondergetekende, toenmalig projectleider Moderne Devotie onderzoek

¹ BONAVENTURA KRUITWAGEN, 'Het *Speculum exemplorum*', in: *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem* 29 (1905) 329-453, vooral p. 388-389; J. MATUSZAK, *Das Speculum exemplorum als Quelle volkstümlicher Glaubensvorstellungen des Spätmittelalters* (Siegburg 1967) 67-68 (nr. 7).

aan het Titus Brandsma Instituut (TBI), het plan op om een publiekvriendelijk overzichtsboek van de Moderne Devotie te maken.

HCO en TBI waren de aangewezen partners om die klus te klaren. In het verleden hadden zij al meer Moderne Devotie projecten ondernomen, trouwens ook met andere partners, zoals met de Hogeschool Windesheim, de Theologische Universiteit Kampen, het Geert Groote Huis, de Athenaeum Bibliotheek, Museum de Fundatie, Stedelijk Museum Zwolle, Stichting Thomas a Kempis. Ik denk ook aan kunstenaars zoals Henk Heideveld en aan geïnspireerde auteurs, zoals Mink de Vries. Ondanks de vele voor handen zijnde informatie konden Bert en ik slechts constateren dat een goed hanteerbaar handboek over de Moderne Devotie nog ontbrak. We gingen aan de slag om support te krijgen, bij de provincie en bij andere partijen.

Het is er echter niet van gekomen. Bert vertrok van Zwolle naar Amsterdam en ik verruilde de Moderne Devotie voor de Vincentiaanse spiritualiteit. Bert wist mij nog te vertellen dat zijn opvolger, Arie Slob, eveneens een hart voor de Moderne Devotie had. Dat bleek. In 2016 belegde Arie Slob hier enkele bijeenkomsten over de Moderne Devotie, waarbij ook ter sprake kwam dat de Moderne Devotie het verdient om in de historische canon van Nederland te worden opgenomen. Om eerlijk te zijn, wetenschappers hechten niet bijzonder aan zo'n canon, maar voor het HCO is dat anders, dat heeft immers een publieksfunctie.

Uit genoemde bijeenkomsten kwam onder meer naar voren dat er plaats was voor een nieuw publieksvriendelijk boek over de Moderne Devotie. Déjà-vu voor mij. Het is helemaal een boek geworden zoals Bert en ik ons dat gewent hadden en nog veel mooier dan wij ons toen konden voorstellen! Het is een prachtig boek geworden volgens de schitterende formule van de *lieux de mémoires* (plaatsen van herinnering). Daarnaast is het echt een staaltje van teamwork, verricht door vijf 'kartrekkers' en tientallen 'mee-sjouwers'.

Als ik het team mag vergelijken met het edele schaakspel, dan zijn de tientallen auteurs van de in totaal maar liefst honderd bijdragen de pionnen. Zij zijn de noeste werkers of soldaten; daar ben ik er één van. De redacteurs zijn de stukken. Ewout van der Horst is redacteur namens HCO en IJsselacademie. Dat is de penvoerende instantie en daarom is Ewout de toren. Clemens Hogenstijn voormalig bibliothecaris van Athenaeum bibliotheek en Erik de Boer, hoogleraar kerk- en dogmengeschiedenis van de Theologische Universiteit Kampen zijn het paard en de raadsheer. Deze drie vertegenwoordigen, heel mooi, Zwolle, Deventer en Kampen, de drie IJsselsteden, *noblesse oblige!*

De koningin en de koning, dat zijn de beide hoofdredacteuren, Anna Dlabačová, verbonden aan de Universiteit Leiden en collega Rijcklof Hofman, als edituur van de werken van Geert Grote verbonden aan het TBI. Met hun directie- en redactiewerk hebben zij de talrijke bijdragen tot een prachtige compositie geboetseerd.

Collega Wendy Litjens, de beeldredactrice, reken ik ook tot de stukken. Want het boek dat we straks te zien krijgen is een ‘hemels prentenboek’. Dat het hele tafereel vandaag zo schitterend aan de buitenwereld vertoond kan worden danken we aan Uitgeverij W Books. Deze uitgeverij is als het ware het schaakbord, mooi ingelegd met ivoren- en ebbenhouten velden. Maar nu verlaat ik de schaak-beeldspraak weer.

Drie dingen maken het boek mijns inziens extra bijzonder en aantrekkelijk.

(1) Ten eerste de verlichting: meer dan tweehonderd zorgvuldig uitgekozen afbeeldingen, bekende en minder bekende. Een echte ‘icoon’ is bijvoorbeeld de vijftiende-eeuwse prent van de val op het ijs van Liduina van Schiedam, het begin van haar heilig leven. Een oer Hollands tafereel, al is het vervaardigd naar voorbeeld van een schilderij (de Kruisafneming) van de Vlaming Rogier van der Weyden.² Nogmaals, het is een ‘hemels prentenboek’, maar wel bestemd voor gewone aardlingen aan wie de afwisseling van woord en beeld welbesteed is.

(2) Ten tweede de variatie: het boek bevat, zoals gezegd, maar liefst honderd bijdragen over de meest uiteenlopende onderwerpen, die weer heel prettig zijn ondergebracht in verschillende clusters. Dat zijn dus de producten van de pionnen, stevig gedirigeerd en geredigeerd door de stukken en het koningspaar.

In de jaren 1984-1992 brachten de Franse historicus Pierre Nora en zijn medewerkers de zevendelige reeks *Lieux de mémoire* uit. Door steeds opnieuw herinneringen die aan bepaalde historische ‘pleisterplaatsen’ kleven te verwoorden slaagden zij erin om op aanschouwelijke en aanstekelijke wijze een groot lezerspubliek bekend te maken met de Franse geschiedenis. Hun formule heeft navolging gekregen in andere landen, waaronder België en Nederland. Allengs ging het niet meer om het gehele nationale ‘geheugenpatrimonium’ maar ook om bepaalde deelgebieden daarvan, zoals het geloofsleven.³

Met dit alles is niet gezegd dat de redactie de Franse formule strak heeft overgenomen, het

² NELLY MOERMAN, *Lidwina van Schiedam nader bekeken. Houtsmeden in vroege drukken* (Amsterdam 2012; MA scriptie), zie <http://www.scriptsionline.uba.uva.nl/427370>.

³ Zie bijvoorbeeld JAN JACOBS, LODEWIJK WINKELER & ALBERT VAN DER ZEIJDEN (eds), *Aan plaatsen gehecht. Katholieke herinneringscultuur in Nederland* (Nijmegen 2012) met op p. 487-502 een bijdrage over de Titus Brandsmakapel in Nijmegen.

gaat meer om het waarheidsmoment: dat je het beoogde publiek vaak beter kunt bereiken met 'kleine verhalen' die zijn blijven hangen aan personen, plaatsen en dingen dan met grote verhalen over koningen, oorlogen en concilies. Die kleine verhalen zijn nodig voor een beter begrip van de geschiedenis en dat geldt zeker voor de Moderne Devotie die een lange geschiedenis heeft en in de hoofden en harten van mensen doorwerkt tot op heden.

(3) Ten derde het niveau: met dit boek wordt de buitenwereld niet alleen verblijd met een goed leesbaar en fraai verlucht boek, maar ook met een staaltje van wetenschappelijke valorisatie. Want die 'mee-sjouwers' en 'pionnen' zijn niet de minste auteurs; de redactie is er in geslaagd om nagenoeg alle Moderne Devotie deskundigen uit binnen- en buitenland te strikken en voor hun karretje te spannen! De honderd korte verhalen weten dus niet alleen de lezer te bekoren maar zijn daarnaast helemaal 'bij' met de stand van de wetenschap.

We kunnen met recht zeggen dat *De Moderne Devotie* een gezamenlijk product is van het internationale *scholarship* en dat al die geleerden zich van hun beste kant laten zien door puntig en geestig over hun onderwerp te schrijven. Wat mij betreft vindt dit boek snel een Engelse en Duitse vertaling. Maar laten we eerst proeven van het mooie boek dat we vandaag in handen krijgen